

Mihail Sadoveanu

DOMNU TRANDAFIR

I

...Azi, după ce am văzut iar mănăstirea Neamțului, «vechea Mănăstire Albă, cu trecut așa de neguros și de bogat», după ce am văzut Cetatea, «cuibul aprigilor războinici de odinioară», m-am suit de ...la un han, care răsufla aburi de mâncări felurite, într-o birjă mare cât o corabie, la care erau înhămați patru cai cu coastele destul de arătoase.

Mă gândeam la vremea când am cutreierat cu tine aceste locuri, când am mâncat ouă răscoapte, sus, între ruini, când am băut, firitisindu-ne unul pe altul în singurătatea aceea, sticla cea cu vin armaș pe care ne-o dăruise părintele Visarion, și când am cântat într-un amurg liniștit, într-o pulbere de aur:

Pe o stâncă neagră, într-un vechi castel, Unde curge-n vale un râu mititel.

Uite, că de ieri mi-aduc aminte de inserarea aceea, de melodia noastră trăgănată pe care o cântam cu glasuri așa de mișcate, și de versurile pe care le-am zgâriat acolo, pe o piatră, de versurile înflăcărate pe care nu le-am mai găsit și din care-mi aduc aminte numai frânturile de la începutul acestei epistole.

Și m-am suit, în haradaica aceea cu patru cai, între bucele mari, între madame grase care se uitau zâmbind la mine, și-am pornit spre târgușorul meu natal într-un sunet domol de clopote dogite.

La spate aveam, departe, munții în ceață; înainte se desfășurau dealuri păduroase; și mă simțeam, cu toată tovarășia gălăgioasă, ușor și vesel ca în cea dintâi tinereță. Prin nourașii de praf luminos care ne urmăreau în vârtejuri, priveam ogoarele verzi, satele liniștite cu biserici albe. sclipirile depărtate ale apelor. Din când în când ne întâlneam cu băiețandri care-și pășteau în șanțuri boulenii albi cu coarneau lucii. Ne urmăreau cu priviri liniștite până departe, și rămâneau în urmă, tot mai în urmă. Și parcă îmi venea să mă opresc, să-i întreb, să le spun o vorbă

bună. Erau chipuri pe care le mai văzusem, pe care le uitasem de când m-am instrăinat, și pe care le regăseam aceleași în liniștea și seninătatea lor.

Și cu cât mă apropiam de locul unde m-am născut, cu atât se deșteptau amintirile copilăriei, vii și luminoase, parcă răsăreau din împărăția uitării, prietini pierduți, care mă salutau cu zâmbete de bunătate.

Când intrarăm la Moțca în codru, zvoana de glasuri din trăsură se potoli ca printr-un farmec. Caii mergeau la pas și, în liniște, ascultam freamătul ușor al desigurilor. Parcă era un cântec, și parcă-mi venea să dorm. Și dintr-o dată, dintre chipurile trecutului, care mă cercau unul după altul, unul rămase mai deslușit, și-i zâmbii cu dragoste în piroteala care mă copleșea.

Era Domnu, domnu Trandafir, învățătorul meu.

Nu-l văzusem de mult pe Domnu Trandafir. Îmi închipuiam că e pensionar, că trebuie să fi îmbătrânit. Eu îl vedeam însă tot ca odinioară, nalt, bine legat, cu mustăcioară neagră pe care și-o tundeă totdeauna scurt, zâmbind cu bunătate, încruntându-se câteodată, insuflându-ne un respect nemărginit.

Toate patru clasele erau grămădite într-o odaie lungă. Unora din băieți le da teme, pe alții îi asculta. Când explica, ascultam toți; și istoriile minunate cu Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul le-am știut chiar din clasa întâia.

Mai cu seamă explicațiile la istorie erau minunate. Pe sub tavanul scund al clasei treceau eroii altor vremuri în cununile lor de neguri. Îi urmăream înfiorat, auzeam parcă freamătul luptelor și, acasă, îi visam o noapte întreagă.

Uite, și acum mi se pare că Domnu nostru a fost un om deosebit, îi scânteiau privirile și era și el mișcat când ne spunea despre mărirea strămoșilor. Când făcea un semn cu mâna, (așa, într-o parte, parcă ridica o perdea de pe trecut, și eu vedeam tot ce spunea glasul lui. Și când mă gândesc bine, când judec cu mintea de-acum, când caut să adun unele fapte pe care atunci, copil, le treceam cu vederea, găsesc cu mirare că Domnu era un om foarte necăjit, hărțuit de administrație, că cu greu își ducea gospodăria lui, că venea de multe ori amărât, ca să ne dea cu dragoste învățătura de toate zilele. Dar atunci nu, n-avea altă grijă decât să ne spuie istorii mișcătoare.

Ca dânsul poate au mai fost mulți. Și toți, dragă prietine, când te gândești bine, au fost niște apostoli, care-au îndurat

sărăcie și batjocură, care au trecut printr-un vifor de nemulțămiri și vorbe rele, și care totuși au izbutit să-și îndeplinească cu bine menirea.

Domnu nostru ne-a învățat rugăciuni, ne-a învățat cântece care erau așa de frumoase pentru copilăria și sufletele noastre, deși nu le înțelegeam bine; ne-a învățat să credem și în alte lucruri, în trecut și vrednicia noastră, lucruri pe care mulți le batjocoreau în acea vreme; ne-a învățat multe, de care aminte nu ne mai aducem, dar care au rămas în fundul sufletului ca semințe bune ce au înflorit bogat mai târziu.

Îmi aduc aminte. într-o sară ne strânseserăm la școală, la împletit panere. Ședeam în cerdac, în cerdac la Domnu și unul spunea o poveste. Era o liniște mare în împrejurimi în primăvara aceea, și departe, spre Siret, se auzea, abia se auzea un cântec de fluier. Umbrele înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, și noi rămăserăm fără vorbe, cu Domnu în mijlocul nostru, ascultând adierea depărtată a cavalului.

— Măi băieți, stați, c-am să vă cetesc și eu o poveste.

Și a așezat în geam, pe dinlăuntru, o lampă, și în lumina ei, acolo între noi, ne-a cetit Harap-Alb al lui moș-Creangă. Glasul lui curgea domol, și basmul ne fermeca pe toți ca un cântec frumos. Povestea mi-a rămas adânc săpată în suflet, și, mai târziu, când am cetit-o într-o odăiță scundă în Iași, pe când făceam liceul, am stat mult și m-am gândit la sara când o cetea învățătorul, m-am gândit ca la o altă poveste senină a copilăriei mele.

Dintre toate amintirile frumoase, această sară, când ne-a cetit povestea, rămase stăruitoare în piroteala mea, în legănarea trăsurii mari, pe când clopotele sunau încet prin liniștea pădurii. Treceam printre două ziduri de verdeață care-mi trimiteau aburiri răcoroase și mă apropiam repede de locul unde a fost odată școala, unde m-am jucat, unde Domnu și-a petrecut atâția ani – treizeci – dăscăbind șiruri de copilandri cu ochii neliniștiți.

Acolo nu mai e nimic, e gol, și Domnu, îmbătrânit, cu părul alb, se plimbă încet, cu mâinile la spate, singur și trist.

Îl întreb:

— Ce mai faci?

— Greu, greu! îmi răspunde încet, dând din cap. De acumă mă duc să mă întâlnesc cu Harap-Alb și cu Creangă.

Și parcă mă cuprinde o înduioșare, mă uit la dânsul și nu-mi vine a crede că el e omul tânăr care altădată ne-a strecurat în suflet atâta credință și atâta foc!

M-a deșteptat larma glasurilor și lumina albă a câmpiei. Târgușorul meu se vedea departe, într-o grămădire de acoperișuri negre și roșii. Eram neliniștit, voiam să văd cât mai curând pe dascălul copilăriei. Și vezi tu, dragă, poate scrisoarea aceasta de aceea e așa de sentimentală și așa de plină de puncte de exclamație, pentru că vestea pe care am aflat-o a fost tristă. Totuși trebuia să mă aștept la ea. Domnu nu mai era nici vesel, nici trist, nici bătrân. După ce și-a isprăvit cei treizeci de ani de dascălie, s-a dus unde-i locul tuturor. Câte ceva din sufletul lui a rămas în sufletul multora, dar el nu mai este, și-a îndeplinit cu anevoie o muncă grea de care nu s-a plâns și prin care n-a strălucit, – a murit împăcat, ca mulți alții, și acum se odihnește!

II.

Din ziua când m-am întors aici, în târgușorul nostru cel vechi, n-am stat o clipă. Am cutreierat în lung și în lat locurile cunoscute, în care au rămas vii pentru sufletul meu întâmplările copilăriei, întâmplările luminoase ale copilăriei... așa de îndepărtate.

Am văzut, la Siret, locul unde mă scăldam cu dracii de sama mea. Ne bălăceam în valuri, ieșeam la mal și ne ungeam cu nămol din cap până-n picioare; lăsam să ne pârlească soarele prietin, ne sculam, ne alungam în lungul malului cu chiote și cu răcnete, apoi dintr-o dată săream cu toții în apă, în bufneli asurzitoare și în curcubeie de stropi.

Am văzut iarăși întinsele zăvoaie de sălcii cenușii în care intram cu grozava frică de bursuci. Frica ținea până ce dădeam de desișurile cu mure, când ne puneam la ospăț și la taifas. Pe urmă, prin poieni, chiote și goană, parcă venise pe acele meleaguri o oștire de sălbatici.

Ș-am mai văzut, la marginea târgului, șurile dărăpănate, pline de poloboace, unde ne jucam de-a ascunsul noaptea. Cu cât fior căutam prin colțuri negre și cotrobăiam prin poloboacele răsunătoare și cercetam, prin podurile în care se furișau dungi albe de lumină, pe tovarășii ascunși! Și-mi aduc aminte că totdeauna trebuia să mormăiesc singur, să spun câte o ghidușie, ca să izbucnească în răs cineva. Numai așa puteam să dau de o urmă în pustiul acela!

Și câte și câte lucruri care m-au înfiorat și m-au bucurat! Pe toate le-am văzut. Totuși niciunul nu m-a mișcat așa de mult, frate dragă, ca locul – numai locul a rămas – unde odată era școala.

Acolo am intrat în freamătul de copii cu teamă și cu bucurie în întâia dimineață, când m-a adus tata de mână; acolo era un păr care făcea pere așa de bune, din care Domnu ne dăruia de gustare câte două la începutul fiecărei vacanțe; acolo era curtea unde înălțăm iarna uriași de zăpadă, la capul cărora ne suiam cu scara, să le punem pipe în gură și cărbuni, în locul ochilor; acolo multe lucruri s-au petrecut, prietine, și, de-acolo pornind, simt că iar mă cuprinde înduioșarea și iar am să-ți vorbesc și în această scrisoare de Domnu Trandafir.

Era un om bine făcut, puțin chel în vârful capului, cu ochii foarte blajini. Când zâmbea, se arătau sub mustața tunsă scurt niște dinți lungi, cu strungă mare la mijloc. Când ne învăța cum să spunem poeziile eroice, vorbea tare și înălța în sus brațul drept; când cântam în cor, lovea diapazonul de colțul catedrei, îl ducea repede la urechea dreaptă, și, încruntând puțin din sprâncene, dădea ușor tonul: laaa! iar băieții răspundeau într-un murmur subțire, și așteptau cu ochii ațintiți la mâna lui, care dintr-o dată se înălța. Atunci izbucneau glasurile tinere, într-o revărsare caldă. Când trebuia câteodată, sâmbăta după-amiază, să ne cetească din poveștile lui Creangă, ne privea întâi blând, cu un zâmbet liniștit, ținând cartea la piept în dreptul inimii – și în bănci se făcea o tăcere adâncă, ca într-o biserică.

Tu bagi de samă că nu-ți vorbesc de gramatică și de aritmetică. Și nici nu-ți voi vorbi. Acestea se făceau bine: băieții învățau după puterile lor; dar sunt niște lucruri așa de neînsemnate când le pui față în față cu învățătura cealaltă, sufletească, ce ne-o da Domnu! Și ne-o da această învățătură nu pentru că trebuia, și pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el și pentru că în acest suflet era ceva din credința și curățenia unui apostol.

Acolo, în colțul acela de țară, putea să fie cum voia învățătorul.

Nimeni dintre cei mari nu-l tulbura; nimeni nu se interesa cum mergea școala lui. Bine, rău, el făcea ceea ce socotea că trebuie să facă, și atât.

De aceea Domnu Trandafir al nostru a rămas foarte mirat când, într-un rând, în cei din urmă ani de dăscălie, a primit vizita unuia din cei de sus.

Să vezi cum a fost.

Într-o bună zi, iată că intră pe poarta ogrăzii doi străini. Băieții în clasă erau cu monitorii. Domnu, în grădină, priveghea la descărcatul unui car de fân. Era foarte gospodăros și-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rânduială.

Străinii se apropie.

— Bună-ziua!

— Mulțumim dumnilorvoastră!

Domnu Trandafir se uită la străini; străinii se uită la Domnu Trandafir.

— Mă rog, ce doriți dumneavoastră?

— Apoi, uite ce e. dacă ești bun. Am vrea să vedem școala.

— Cum nu, numai să isprăvesc cu fânul ista. Mărie! Ia vezi de ceva răcoreală! dulceți, cafea! Ia ședeți, vă rog, colea, la umbră, în cerdac, oleacă, de mai răsuflați.

— Nu, că suntem cam grăbiți.

— Uite, îndată, cât ai bate-n palme.

Și iată-l că se scutură de fân, trece înainte și poștește pe străini în clasă. Acolo întrebări: Câți copii vin la școală, câți sunt înscriși?

Și Domnu răspunde că vin câți sunt înscriși, și se cam miră de ce i-or fi întrebând orășenii de lucruri de-acestea. Revizori nu sunt; pe revizor îl cunoaște el bine și știe că vine de două ori pe an. Vine rar că știe cu cine are de-a face. În sfârșit, or fi fiind alți slujbași mai mari, mai știi?

Iar unul dintre ei:

— Mă rog, fii bun și fă o lecție. așa, de curiozitate.

Și Domnu face o lecție, uite așa, cum o făcea el totdeauna. Întreabă pe băieți, vorbește și el; spune lucruri care și pe el îl mișcă și-l ajung la inimă. Și iată că orășenii îl privesc cu ochii dintr-o dată încălziți, întreabă și ei pe copii, ascultă o poezie; Domnu își lovește ușor diapazonul de colțul catedrei: laaa! Și clasa răspunde într-o adiere ușoară de glasuri tinere, și toți cântă, cântă așa, de-i place și lui Domnu Trandafir și zice și el la urmă: «Brava, băieți!»

Iar străinii îl întreabă iar, dar cu glasurile cu totul schimbate și cu altă lumină în ochi, de unde-i, și la ce școală a

învățat, cum își petrece viața; și Domnu răspunde și nu prea, și începe a se întreba de ce l-or fi iscodit oare orășenii aceia.

Îi pofteste la masă, ei îl roagă să-i ierte că nu pot. trebuie să plece; îi roagă să beie măcar un pahar de apă, ei îi mulțumesc iar. Unul scoate ceasul; altul, cu un ton de respect, spune ceva. Și cel care pare a fi mai mare pornește înainte. Iar Domnu Trandafir întreabă tainic pe cestălalt, rămas mai în urmă:

— Mă rog, domnule, dacă ești bun și nu te superi. cu cine am onoarea?

— Eu? Eu sunt inspectorul cutare.

— Hm! și Domnu Trandafir se uită cu coada ochiului, neîncrezător, la domnul inspector. Nu, fără șagă! Dar celălalt domn?

— Celălalt e domnul ministru!

— Asta e prea-prea; și Domnu începe a râde cu hohot.

— Ei, știi că ai haz! Nu, că asta-i chiar frumos!

— Cum, dumneata crezi că glumesc?

— Ei, asta-i! dar cum ai socotit dumneata că am să cred asemenea lucru? Ce are să caute ministrul aici, în sărăcia asta a noastră?

Și celălalt străin se întoarce, zâmbește, scutură mâna lui Domnu Trandafir și-l felicitază. Și pleacă amândoi, iar pe urmă mult s-a minunat dascălul nostru când a aflat de la primărie că în adevăr ministrul școalelor a fost străinul cel drept, slab, cu mustața neagră.

Nu, Domnu nostru nu ne-a învățat niciodată din pricină că se temea de cei mari. Îi era drag să ne învețe, și parcă eram copiii lui, asta am simțit-o totdeauna, cât am fost sub privegherea lui.

Se supăra rar și nu spunea decât două vorbe. Asta-i era mânia cea mai mare „Măi domnule!”

Nouă ne venea să intrăm în pământ, când zicea: „Măi domnule!” și se uita urât la noi.

Îmi aduc aminte ce zarvă a fost când, într-un rând, s-a zvonit că pe Domnu nostru are să-l mute într-o altă comună, peste Siret. Ne-am strâns sara toți băieții, am vorbit, unii plângeau, și am luat o hotărâre mare: să ne ducem și noi cu Domnu peste Siret.

Dar Domnu nu s-a dus nicăieri; a rămas acolo pe pământul nostru; și în pământul nostru l-au și îngropat.

I-am văzut mormântul. O cruce de stejar, înnegrită de ploii; deasupra un brad, care fâșâie la cea mai ușoară suflare de vânt. Flori sălbatice, pe pământul negru. Pe cruce, o tăbliță: «Aici odihnește robul lui D-zeu Neculai Trandafir.» și celelalte cuvinte nu se mai cunosc; le-au șters ninsorile și ploile.

Nici școala unde m-a învățat el nu mai este. Acuma băieții învață într-alt loc, într-o clădire nouă, naltă și frumoasă. Eu nu m-am dus însă s-o văd pe aceea; eu m-am dus să văd locul gol unde a fost o odaie scundă, în care ne era cald vara și frig iarna. În locul acela odată a trăit un om. Pentru amintirea lui îți trimet această scrisoare. Poate că și tu vei gândi o clipă la dascălul acesta necunoscut și vei dori odihnă lină «robului lui D-zeu», al cărui nume ploile și ninsorile în curând îl vor șterge și de pe crucea mormântului. Cât despre oamenii care l-au rănit și l-au mâhnit, ei de mult l-au uitat!

Și mă vei ierta că te-am făcut să pierzi jumătate de ceas cu aceste lucruri așa de vechi!

SFÂRȘIT